

Teátrumok és teátristák Epizódok a kaposvári színháztörténetéből (az 1860-as évektől 1911-ig)

VARGA ÉVA

Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, H-Kaposvár, Fő u. 10.,
e-mail: varga@smmi.hu

VARGA, É.: *Theaters and theatrical artists. Episodes from the history of theatre in Kaposvár (from the 1860s to 1911).*

Abstract: The history of the construction of the stone theatre contributes to the plastic presentation of the history of Kaposvár during the dualism era, to the grasp of the nature of the changes and the extent of civilization. From the beginnings of rural theatre in the reform era to the establishment of various theatres, their audiences, the plays performed and their echoes, our sources (mainly posters, stage playbills, press, reminiscences) help us to understand how a small town like Kaposvár with a population of 24,000 became part of the cultural circle that had developed in the world by the end of the 19th and the beginning of the 20th century.

Keywords: concillation, burgeoning Kaposvár, cultural history, theater history of Kaposvár, Károly Somogyi theater director, Endre Ady poet, Andor Kozma poet, Ilka Pálmay, Teréz Csillag, Emília Márkus actress, Albert Gyergyai writer, literary historian

Színháztörténeti kutatások és történelmi források

E sorok 2022-ben, a kiegyezés után 155 évvel íródnak. Magyarország és Ausztria államházaságával, országunk kapcsolatba került a fejlett német gazdasággal, kultúrával. Ez a tény modernizációt indított el az országban az élet minden területén, még egy olyan kis településen is, mint Kaposvár.

Városunk dualizmus kori történetével sokan, sokféleképpen foglalkoztak már. **A változások mibenlétének, a polgárosodás mértékének a megragadására művelődéstörténeti témát választottam, melynek kutatására még néhai tanárom, doktori témavezetőm, Vörös Károly¹ ösztöklét.**

A téma – mivel a hajdani levéltárosok, helytörténészek a kőszínház építésének botrányos mivoltát, panaszágát emlegették –, igen érdekesnek ígérkezett.

Kaposvár színháztörténetének emlékmorzsája nemcsak az a néhány fotográfia, amelyet a szóban forgó korszakról a Somogy megyei múzeum újkortörténeti gyűjteménye őriz. Nagyszerű információk olvashatók le a régi, ugyancsak múzeumunkban meglévő színlapokról is, amelyekhez 2021-ben további 19 darab érkezett Sopron város múzeumától.² Hogy megtudjuk, mi az valójában, amit a képeink, dokumentumaink megörökítettek, egyéb történeti forrásokat kell hívunk segítségül.

Helyi színháztörténetünk kutatásához leginkább a fővárosi közgyűjteményekben (OSZK Színháztörténeti Tár, Színháztudományi Intézet), a Somogy Megyei Levéltárban hiányosan megmaradt városi iratanyagban, a korabeli színvonalas somogyi sajtóban, visszaemlékezésekben találunk forrásokat. Az eligazodásban korábbi kéziratban lévő tanulmányokra is támaszkodhatunk.³

I. Városfejlődés a dualizmus korában

Kaposvár a XVIII. század közepétől Somogy megye székhelye (sokáig, 1969-ig egyetlen városa a megyének), 1848-ig az Esterházyak mezővárosa volt. Küllemében alig különbözött egy falutól. Ebben némi változást legfeljebb a XIX. század első felében született néhány középület (elemi iskola, gimnázium (1. ábra), új megyeháza (2. ábra), kórház) hozott. A lakosság számbeli, gazdasági, kulturális izmosodása azonban a XIX. század második felében szembevető méreteket öltött. Az önkényuralom idején községgé minősült település az 1870-es évek helyi kezdeményezésére, 1873-ban ismét városi rangot kapott.

Kaposvár kapitalista fejlődése a szomszédos megyék városaihoz képest hátrányos helyzetből indult.⁴ A változás a század utolsó harmadától robbanásszerű volt. Az 1869. évi 6649 lakossal szemben 1900-ra 18.630, 1910-re 24.572 főre növekedett a Kaposváron élők száma. 1869 és 1910 közötti 253,9 %-os népességnövekedéssel az ország 138 városa közt az 5. helyen állt. Nem csoda, hogy mindez derűlátóvá tette a városatyákat. Felébresztette becsvágyukat, hogy a századvégi Kaposvárt a Dél-Dunántúl jelentős településévé tegyék, s ez tágabb látókört kívánt a városi építkezések tervezésében is.

A városiasodás viharos gyorsasággal ment végbe. Kaposvár városa a maga urbánus jellegű építkezéseivel Németh István (3. ábra) polgármestersége idején (1895–1911), voltaképp a millenniumot követő tíz esztendőben modern településsé vált. Ez idő alatt gyarapodó köztintzményeinek méltó elhelyezésével és gazdagodó polgárainak újonnan épülő (és átépülő) lakóházaival egy új város születik.⁵ De az is igaz, amit 1902-ben Ady ír városunkról. „Olyan kellemetlen módon fél város. Nem tudja eldönteni, hogy kisváros maradjon-e vagy nagyváros legyen.”

1 Gyáni Gábor: Vörös Károly. 1926 – 1996 Aetas. 1996./1. 1994-1995. p. http://acta.bibl.u-szeged.hu/49487/1/aetas_1996_001_194-195.pdf (A letöltés dátuma: 2022. január 26.)

2 dr. Varga Éva: Gyűjteménygyarapodás. Színlapok a Kaposvári színháztörténet múltjából. <http://smmi.hu/hirek/gyujtemenygyarapodas.html> (megjelent: 2020. október 13.; a letöltés dátuma: 2022. január 26.)

3 A legteljesebb munka Rassy Tibor: Vándorbottól a kőszínházig című kézírata. A szerző a történelmi Somogy megye (a Szigetvári járással) színháztörténetének feldolgozásában vázolja témánk főbb csomópontjait. A kézirat dokumentációs anyagát a Színháztudományi Intézet és Színháztörténeti Múzeum őrzi.

4 Simonffy 1975, 243-296.

5 Varga 2002, 359-380.

1. ábra. A gimnázium első épülete (1812-1864) rekonstrukciós rajz, 1962 Rippl-Rónai Múzeum Történeli fényképgyűjtemény. Reprodukció Isz.: 7003

2. ábra. A kaposvári régi, klasszicista megyeháza (ma a Somogy Megyei Önkormányzat és a Rippl-Rónai Múzeum épülete) Langsfeld Mór felvétele 1873 Rippl-Rónai Múzeum Történeli fényképgyűjtemény. Isz.: 3379

3. ábra. Németh István, Kaposvár városépítő polgármestere (1895-1911)
Bacsokay Béla olajfestménye, 1902. Rippl-Rónai Múzeum Történeti arcképcsarnok. Isz.: 2022.1.1

II. A somogyi színjátszás kezdetei – átmeneti játszóhelyek

A somogyi színjátszás kezdeteit a színművészeti lexikonok az 1800-as évek első harmadára teszik. Alkalmi játszóhelyként – ahogy az országban máshol is – uradalmi pajták, kocsiszínék, fogadók, csárdák udvarai szolgálták. Figyelemre méltó, hogy néha nemcsak a birtokos nemesek, hanem gazdag parasztok is házukba invitálják a vándortruppokot. A két-, illetve tízévente Kaposvárra vetődő teátristák általában a Korona szálló (4. ábra) nagytermében lépnek fel, de szerepelnek néha az uradalmi tisztartói lakban is, ahol úri bálakat (ez Csokonai Dorottyája színhelye) is tartanak.

A szabadságharc és az önkényuralom éveit követően az 1860-as évektől a vándortruppok rendszeresen felkeresik városunkat, sőt a megye nagyobb településeit is. Kaposváron a Deák tér és a Baross utca sarkán (ma: Petőfi tér), a Szarvas vendéglő kertjében 1869 tavaszán nyitott színikör épül, amelyben rossz idő esetén lehetetlen előadásokat tartani. Hamarosan felmerül, hogy szükség van egy zárt színikör létesítésére, s vannak, akik már ekkor az állandó kőszínház építését vetik fel.

A XIX. század utolsó harmada országosan a polgári színi kultúra egyre gazdagodó időszaka. Mind több helyen létesülnek a középrétegek, sőt, az alsóbb néposztályok igényeit szolgáló népszínházak. A vállalkozás alapja immár nem feltétlenül a honfiúi lelkesedés, hanem az üzleti érdek. S a hangsúly egyre inkább ez

utóbbira tevődik át. Ezzel együtt a magyar színművészet néhány évtized alatt magas színvonalra emelkedik. Egyre több a megfelelően felépített színházi hajlék, egyre értékesebb közönségnek játszik magyarul a nagyvilág és az ország sikerdarabjait. Felnő egy szerzőgárda, némelyikük külföldön is sikert arat. A létszámban bővülő színházi szakma országosan megszervezi önmagát: létrehozza országos egyesületét, gondoskodik nyugdíjról, színészkongresszust tart. A társulatok gazdasági biztonságának növelésére, érdekeik összehangolására 1879. október 1-jén életbe lép a színerületi rendszer. Nagyobb társulatok 2-4, a kisebbek 10-15 helyen játszanak.⁶ Nagy utat jár be a felügyeleti rendszer is az 1850-es Thetaterordnungtól, a belügyi tárcán keresztül az 1907-es Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumig.

Ami a színjátszás helyi körülményeit illeti, a kaposvári viszonyok átlagosak voltak. A XIX. század utolsó harmada a színháztörténetben az arénák kora. A korabeli szóhasználat szerint ez általában „fából épült, legtöbbször ideiglenesen összetakolt, nagy befogadóképességű, teátrális látványosságok bemutatására szolgáló épületet”⁷ jelöl. Mivel a városok zöme téli szezonot fenntartani, állandó társulatot eltartani nem tudott, az aréna a lehetőségekhez képest a célnak nagyjából megfelelt. Pozitívumuk ezeknek a létesítményeknek leginkább az volt, hogy kifejezetten színjátszás céljára készültek. Kényelmetlenségük azonban nyilvánvaló. Szeles időben például a huzattól megfájdult fogak ápolására – tréfásan – színházi fogműterem rendszeresítését javasolta a kaposvári újság.⁸ Máskor pedig a hőségtől szenvedtek a nézők. Ezen úgy igyekezett enyhíteni a szíinigazgató, hogy egy órával az előadások kezdete előtt „vízsugarat bocsájtatott a tetőzetre és az oldalfalakra.”⁹ Télen az arénák használhatatlannak voltak. Ilyenkor Kaposváron a Korona táncterembe szorult a színészet, ahol a zsúfolt, nehezen szelhető teremben úgy érezhette magát az ember, mintha gőzfürdőben lenne.¹⁰ A szállodák nagytermei táncestélyek, kabarék, műsoros estek tartására jók voltak, „igazi színielőadások” céljaira már egyre kevésbé tartották megfelelőnek.

Az 1880-as évek elejére a kaposvári szarvas-kerti „öreg aréna” tönkrement. Siralmas állapotáról érzékletesen számol be a helyi lap: az épület „földet érintő részei

6 Az 1877-es színészkongresszuson merült fel első ízben egy országos rendszer kiépítésének gondolata és a rendszer 1879. október 1-jén életbe is lépett. A kerületi rendszer átrendezése az Országos Színészegyesület és a kultusztárca egyeztetésével történt. A kapó-sabb, jobb közönséggel, játsszói feltételekkel rendelkező városok miatt gyakoriak voltak az összeütközések. Az ügyek vitelére 1900-tól bekapcsolódott az országos színészeti felügyelő. Ezt a tisztséget 1900-tól 1913-ig gróf Festetics Andor töltötte be. A sok vitával járó kerületi rendszerbe kapcsolódás Kaposvárnak azért volt vonzó, mert így számíthatott arra az államszolgálatra, amit a VKM, illetve a belügyi színházak építésére adott. A támogatás fejében viszont beleszólt a kultuszminiszter, hogy a várostól a játsszói engedélyt ki kapja. Az országos kultúrpolitika ezzel az eszközzel próbált biztonságosabb foglalkozást nyújtani a nívósabb társulatoknak.

A témáról még ld. Magyar Színművészeti Lexikon. 1931. IV. kötet 288.

7 Színészeti Lexikon 1930.

8 A kaposvári színikör alapjai le vannak rakva. Somogy. 1886. július 20. 3.

9 Színházi Újság. 1908. június 4.

10 Minő színházat építsünk? Kaposvár. 1900. június 25. 3-4.

4. ábra. A régi Korona szálló és vendéglő (a mai Kapos Hotel helyén állt).
Langsfeld Mór felvétele, 1890-es évek Rippl-Rónai Múzeum Történeti fényképgyűjtemény. Isz.: 9377

elkorhadtak, ... oldala lyukas, repedt, rongyos volt,” és „attól lehetett tartani, hogy erősebb szél esetén az operettet pár perc alatt a vasút körül hallgathatja a közönség, mert odadobja sátorostól, páholyostól együtt.”¹¹ Bár 1885-ben határoztak az épület elbontásáról, ekkor mégsem került rá sor, mivel nem jött össze az újabb aréna felépítéséhez szükséges összeg. A pénzből csak az alapok elkészítésére és az építőanyag egy részének megvásárlására futotta. Megoldás 1888 nyarán született: Somogyi Károly színigazgató beszállt a vállalkozásba.

Somogyi Károlyt (5. ábra) (1845–1908) az ország egyik első színigazgatójának tartották. Minden bizonynyal értett az üzlethez is, hiszen ez elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy sikeresen működhessen társulatával. Nemcsak a kaposvári aréna építésébe társult be vállalkozóként, ő építtette az ezer fő befogadására alkalmas pécsi színikört is, amely a baranyai megyeszékhelyen is a kőszínház megépítéséig működött.

A színikör (6. ábra) 1888 július-augusztusában készült el. A nyeregtetős, deszkaoromzatú építmény 1300-1500 fő befogadására is alkalmas volt. A férőhelyek egy része – természetesen – állóhely. A színpad mérete imponáló „63 négyszögöl”, „nagyobb a megyeház nagyterménél”¹² – lelkesedett a megyei hetilap, a Somogy. A közönség a zenészek helyiségeit elég tágasnak, a páholyokat aránylag szűknek tartotta. Ez utóbbiakat később, számukat csökkentve, bővítették. A színikör megépítése jobb játszási feltételeket biztosított, lehetővé téve a produkciók színvonalasabb színre vitelét.

5. ábra. Somogyi Károly színigazgató (1845-1908)
Langsfeld Mór felvétele, 1896 körül Rippl-Rónai Múzeum Történeti fényképgyűjtemény Isz.: 37019

11 Jönnék a színészek. Somogy. 1885. április 28. 2.

12 A kaposvári arénán már csak apró tatarozás van ... kezdetű hír. Somogy. 1888. augusztus 13. 3.

6. ábra. A kaposvári aréna a Sétatéren (Épült 1888-ban, leégett 1912 áprilisában.)
Langsfeld Mór felvétele, 1910 körül Rippl-Rónai Múzeum Történeti fényképgyűjtemény. Isz.: 4091

Az építési költségek fejében a színikör használatáról Somogyival a megállapodás hat évre szól, s a szerződést folyton, 1902-ig hosszabbították. A direktor közben gondosan javíttatta, bővítette az épületet, cseréltette a tetőt, a faszerkezet korhadó részét, a tapétát, kárpitokat, újabb és újabb összeget investált a tulajdonjogilag elég kusza helyzetűvé alakult építménybe. Döntés végül a belügyi és a kultusztárca vezetőinek bevonásával, hosszas tárgyalások nyomán született. Jól került ki a dologból a város: az aréna Kaposvár városáé lett. Somogyi Károly költségei is megtérültek, beruházásai fejében Kaposvár három évig évente 2500 koronát fizetett, a város pedig a belügyminisztériumtól színházi szubvenciót kapott, ugyancsak 2500 koronát. Az összeg így tehát rendelkezésre állt.

Az aréna társulata és közönsége

A színházi siker örökérvényű titkát teljesen leegyszerűsítve így fogalmazták meg 1906-ban Kaposváron: „... kell két együttműködő szerves elem: publikum és színész. Mégpedig olyan, hogy egyik a másikat teljesen kielégítse.”¹³

Somogyi társulatának Nagyvárad és Kaposvár voltak a főbb állomásai, időnként útba ejtették Marosvásárhelyt és Brassót, szóba jött Füred és Újvidék. Három hónapos kaposvári szezonjukat a helyi sajtó lelkes figyelme kísérte. Egy-egy ittlét alkalmával nyolcvan előadást tartottak, s több mint ötven darab szerepelt a műsoron.

Kaposváron a századfordulótól a közsínház megnyitása a színikerületi rendszerbe illeszkedve Somogyiékkal együtt öt igazgató (Somogyi Károly, Nádasy József,

Andorffy Péter, Balla Kálmán és Polgár Károly) társulata lépett fel.¹⁴

1900 és 1911 között az alábbi társulatok játszottak Kaposváron. (A Színészek Lapja megfelelő évfolyamaiban közölt színikerületi beosztás alapján.) (1. táblázat)

Az, hogy egy-egy társulat meddig tudott megélni a városban, nagyban függött attól, hogy egyszerűbb polgárainak mennyire volt pénze az effajta szórakozásra, valamint attól is, hogy a társulat műsora, repertoárja és a közönségigény mennyire találkozott egymással. Tapasztalata alapján Somogyi Károly az őszi szezonok sikerültebb mivoltát hangsúlyozta. Tavasszal farsangra, műkedvelő előadásokra, tea-estélyekre költenek az emberek. Az őszt viszont nagy pihenő idő előzi meg, aratás után nagyobb a pénzforgalom, a közönség könnyebben „áldoz” a színházra, mint tavasszal.¹⁵ Gazdasági, politikai krízisen túl a rossz időjárás, járvány is befolyásolhatta a szezon kimenetét, de hatással lehetett egy-egy különleges, vagy nem kalkulált hétköznapi esemény is. 1888. szeptember elején például a zsidó vallási ünnep (újév) miatt fogyott el a közönség. (E társadalmi csoport közönségalkotó szerepe e tekintetben vitathatatlanul megmutatkozott.)¹⁶

¹⁴ A felsoroltakon kívül volt, hogy más társulat is kapott eseti játsszasi engedélyt (például 1908 márciusában). Ám az az egyhónapos szezon rossz hatással volt a nyári főszezonra. A közönség addigra ugyanis „jöllakott” a színházzal, hiszen láthatta azokat a darabokat, amelynek itteni bemutatására joga kizárólag a főszézonban játszó társulaté lett volna.

¹⁵ Somogyi Károly jön. Somogy. 1900. május 6. 1-2.

¹⁶ A zsidó lakosság arányainak változására vonatkozó adatokat a Csánki Dezső szerkesztette Magyarország vármegyéi sorozat Somogy vármegye című kötetében a Kaposvár fejezetnél találjuk. Eszerint 1910-ben a város lakosságának 13,8 %-a, a polgári foglalkozásúak 14,28 %-a izraelita vallású volt.

¹³ Somogyi Hírlap. 1906. május 20.

1. táblázat.

Igazgató	Év	A színerületbe tartozó városok	A kaposvári szezon
Somogyi Károly	1900	Balatonfüred – Újvidék – Kaposvár	május 15. – július 6.
Somogyi Károly	1901	Nagyvárad – Kaposvár	augusztus 17. – október 10.
Somogyi Károly	1902	Nagyvárad – Kaposvár	június 30. – október 30.
Nádasy József	1903	Pécs – Mohács – Brassó – Marosvásárhely – Kaposvár	június 30. – szeptember 20.
Nádasy József	1904	Pécs – Mohács – Hódmezővásárhely – Kaposvár	április 30. – június 20.
Nádasy József	1905	Szombathely – Sopron – Kaposvár	június 20. – július 20.
Andorfy Péter	1906	Pozsony – Fiume – Kaposvár	augusztus 16. – október 20.
Balla Kálmán	1907	Pozsony – Fiume – Kaposvár	július 27. – szeptember 30.
Balla Kálmán	1908	Pozsony – Fiume – Kaposvár	május 30. – szeptember 30.
Balla Kálmán	1909	Pozsony – Fiume – Kaposvár	július 30. – szeptember 20.
Balla Kálmán	1910	Pozsony – Fiume – Kaposvár	augusztus 15. – szeptember 30.
Balla Kálmán	1911	Pozsony – Fiume – Kaposvár	június 2. – július 31.
Polgár Károly	1911	Pozsony – Fiume – Kaposvár	augusztus 31. – október 10.

A Somogyi-társulat évtizede gazdasági szempontból nem volt könnyű időszak. Bizony voltak gyenge napok, amikor többen voltak a színen, mint a nézőtér. Ami a repertoárt illeti az 1860-as, 70-es években nagy keletjük volt azoknak a hazafias drámáknak, amelyek az ismert történelmi személyeket felidézve olyan eseményeket idéztek meg, amelyeknek a színészek és a nézők egy része személyesen résztvevője volt. (Bem apó; Zsidó honvéd; Petőfi élete és halála; Budavár bevétele; Az üldözött honvéd; Kossuth és Batthyány stb.)¹⁷ Hogy fogalmat alkothassunk arról, hogy zajlott egy ilyen előadás, s milyen hatást gyakorolt a darab a közönségre, rendelkezésünkre áll egy élménybeszámoló Kozma Andor (7. ábra) tollából. Ő 1869-ben Budán, a Krisztinavárosi Színkörben látta a „Bem apót”, ahogy írja „a világ leghazafiasabb és legpuskaporosabb darabját.” Mindössze hétéves volt ekkor. Az előadás mindenestre emlékezetes maradt: „...majd megsüketültem, annyit lődöztek benne, de örültem lelkesedtem és mulattam. Hullott benne rakásra a muszka meg az osztrák és folyton győzött a magyar. Tiszta boldogság volt ez nekem. A bőven pazarolt görögtűz nem volt pirosabb, mint az én kedvem, melyre ott gyulladtam.”¹⁸

A dualizmus teremtette körülmények között formálódó, polgárosodó, gyarapodó és szórakozni vágyó közönség azonban már nemcsak nem várta el, hanem egyenesen terhesnek is érezte, ha a színpadot szószéknek vagy a politika direkt eszközeként használták.

A tematikus szorkváltással kapcsolatban világosan fogalmaz a Somogy cikkírója a lap 1873. március 25-i számában: „Vége annak, hogy egy homályos utalás – ami a honfiúi kebel húrjait megzengeti – elég a

sikerhez.” „A közönségnek nem elég a pár szó: hazafiság a nemzetiségnek, hanem a színházban élvezni is akar.” Mindezt azzal a Szuper Károllyal szemben írták, aki maga is harcolt 1848/49-ben, de aki – sokak szerint – már csak „élősködött a kokárdán”.

A politikai helyzet változásával kapcsolatban a Somogy című hetilap 1886-ban örömmel állapítja meg, hogy a színészetnek már nem kell missziót teljesítenie. „A nemzeti érzék kitért a kulisszák szűk köréből ... s politikai faktorrá nőtte ki magát. A színész többé nem az ügy mártírja, ... a nyelv apostola, hanem művész, akinek hivatása a drámairodalom termékeit megjeleníteni.”¹⁹

A műsorszerkezetbe visszatért a tarkaság. A nézők alaposabb tájékoztatására (s talán a könnyebb szakmai eligazodás érdekében) terjednek az egyre változatosabb, a maitól eltérő műfaji megjelölések. Legjobb elfelejteni az ez irányú bölcséleti tanulmányainkat, és a kort felidézve gyönyörködni, tobzódni lehet az elnevezések, jelzők változatosságban.²⁰

Hiábavaló vállalkozás lenne mai meghatározásainkkal azt kutatni, hogy melyik darab volt pl. új betanulás, átdolgozás vagy felújítás. Ilyesmit nem tartottak szükségesnek említeni az előadásokról szólva. A szerző és a cím ismerete önmagában akár félrevezető is lehet. Gyakori volt ugyanis, hogy a „darab fordító által lokalizáltatott.” (Pl.: Az 1889-ben játszott Korona utca 13. sz. Kaposvárott c. mű alapja egy német vígjáték, amelyet Follinus Aurél²¹, a társulat szalon bonvivánja fordított és alkalmazott a helyi körülményekre. Nagy valószínűséggel 1895 szeptemberében Gabányitól A kismvárosi nagyságok (8. ábra) című vígjátékban is magukra ismerhettek a kaposiak.) A „mit játszottak”

17 Kaposváron még 1880 júliusában is nagy sikerrel játszották Nobl József 1848/49-ről szóló eredeti, hatásos színművét. A néző érdeklődését felkeltendő az igazgató a színlapon az alábbiakkal rangozta be a nagy látványosságnak ígérkező darabot: A darabban előforduló fegyverletétel nagy allegória a megnagyobbított színpadon görögtűzzel világítva. (A szerző a művét az igazgató és a társulat iránti jóindulatból engedte át egy előadásra. Ezeket a darabokat gyakran egyik társulat adta a másiknak úgy, hogy a sugó lemásolta, továbbküldte. Írói jogdíjról még beszélni is hazafiatlanság lett volna.)

18 Kozma A. 2001. 122.

19 Színház. (Rovat) Somogy. 1886. augusztus 31. 3.

20 Íme a régi színlapok ajánlataiból egy kis ízelítő: érzékeny (érzelmes, látványos, siralmas, nagy vitézi, hős, comicus, énekes szomorú, tüneményes vagy báb-) játék, víg szomorú komédia, énekes bohózat, víg bohózat, társalgási darab, alkalmi darab, prolog, tabló, quodlibett, néma ábrázolat, életkép, vígjáték, opera, operett, comicus opera, dráma, dramoletta, tragédia, vígdráma, víg életkép stb. (A felsoroltakon kívül még számos rendkívüliségre utaló jelző fordul elő: nagy, igen mulatságos, fantasztikus, borzalmas, eredeti stb.)

21 https://hu.wikipedia.org/wiki/Follinus_Aur%C3%A9l (Utolsó megnyitás 2022. január 26.)

7. ábra. A leveleli Kozma család 1870 körül A kép bal szélén Kozma Andor.
Borsos József felvétele, 1870 körül. Magántulajdon.

kérdés helyes megválaszolására a biztos tájékozódási pont leginkább a szöveggönyv lehet, amennyiben rendelkezésünkre áll.

Mindenesetre Somogyi direktor klasszikus, nagy darabok iránt táplált rokonszenvét dicséri a helyi lap (Somogy. 1888. szeptember 4.), ugyanekkor színpadra hoznak francia vígjátékújdonosságokat, operettek is, amelyek számát persze a kritika – kultúrmissziós szerepe szerint – csökkenteni kíván.

„Az előadások elég látogatottak.” – írja 1902. július 6-án az ország másik végében megjelenő lapban az akkor országosan még ismeretlen, fiatal újságíró, Ady Endre. A lap más részén Nagyváradi krónikák cím alatt is olvashatunk tőle Somogyi truppjáról. A cikk címe: Thália pongyolában.

A Kaposváron játszó váradi színészek itteni lakásáról és közérzetéről szólva írja az alábbiakat: „Nagyon visszasírják Nagyváradot a Kaposvárt nyaraló színészek. Nem csinálnak ebből titkot, ami persze fáj a városukra oly büszke somogyi metropolisz bentlakóinak. Maga Somogyi sem érti, hogy nem lehet Kaposvárt szeretni, hiszen Somogy az ő szűkebb pátériája is. Ami a várost illeti, olyan kellemetlen módon fél város. Nem tudja eldönteni, hogy kisváros maradjon-e vagy nagyváros legyen. Valószínűleg nagyon sokáig fog még tibatulálni...” Majd így folytatja: „A színházi publikumban hiába keressük azt a pompás temperamentu-

mot, mely páratlanná teszi a nagyváradit. A kaposvári publikum hideg és előkelőnek óhajt látszani. A „Cyrano de Bergerac” előadásán – mondta Bérczy Gyula – a Cyrano orra keltett egy kis hatást. Rostand poézisát nem érte még árvább sors soha ... A páholy-t erkölcs-telennek találta a kaposvári publikum. – Sok benne a kétértelműség. – mondogatták. ... Tehát a színpad, a Peterdi ház, az Abbázia, egy üdvös kis sörház, s egy kétesvízű uszoda Kaposvár oázisai. Nem csoda, hogy mikor szóba jött egy esetleges Balatonfüredre átmenés, Pintér Imre a következő elkeseredett és különös kijelentést tette: – nem bánom én akár megyünk, akár maradunk, csak mennénk már!”

A cikk nagy port kavart Kaposban. A „Kaposvár” című lap 1902. július 13. számában „Színészek rólunk” címmel azonnal válaszol. „Nagyon lenéz minket Somogyi truppja” – kezdődik az írás, melyben a sértett kisvárosi önérzet göggel, a lokálpatrióta felháborodottság buta érveléssel párosul. „Hogy olyan otrombán leszöljék e várost, mely az elmúlt tíz év alatt a népszámlálási statisztika adatai szerint a fejlődés és népesedés tekintetében az országban a második helyet foglalja el, azt föl se vesszük, tudatlan hülyeségnek rójuk föl. De hogy a kaposvári közönség intelligenciáját, józólését és előkelőségét kétségbe vonja egy olyan színtársulat, melynél már sokkal különbet nem egyet láttunk Kaposváron, az mégis csak vakmerőség...”

Ujdonság itt először,
 Kalmár Piroska
 jutalomjátékul

KAPOSVÁRI SZINKOR
 Hétén 1895. évi szeptember 23-án
 színpadra kerül először

**A Kaposvárosi
 nagyságok.**

Vigjáték felvonásban. Írta, Gabányi Árpád.

Személyek:

göbi Andor, ügyész	Mészáros L.	Diatta István	Somogyi Róza
Balogh Károly, orvos	Dassány Gyula	Dabai, színter	Vagy István
Bán, hajó	Kalmár Piroska	Ellás, színter	Vadász
Záray, polgármester	Follner	Ellás, Andor	Kiss Fülöp
Mikola Benedek, gyógyszerész	Pölgér Sándor	Laska János, gyógyszerész segéd	Hedvig Biblia
Magyi István	P. Kovács Marcella	Asztal lábon	Ország
Balogh Károly, orvos, színter	Petrovi Sándor	Károly, Ivola, színter	Molnár József
Zsifj, négy	Béni János	Kiss, színter	Hugyász
Tóth, fő	Balla Kálmán	És István	Párfy Adolf
Petőczy Pál	Székely	És István	Béni János
	Székely, Bercsényi, 144 jelenet		

Helyárak:
 Állásnál székely 4 ft, Zsólya, 1 ft. Körök 80 kr. Zártok 60 kr. Karzati székely 40 kr. Földszint
 állásnál 40 kr. Katona-és diákjegy 30 kr. Színter ára a pénztárnál 10 kr.
 Jegyek előre válthatók d. e. 9 óráig 12-órás d. u. 3 óráig 5 óráig a színpad pénztárnál.

Esti pénztárnyitás 6 órakor -- Kezdet 7 órakor.
 Holnap kedden szeptember hó 24-én színterül Balla Kálmán jutalomjátékul

Hadjárat a békében.
 vigjáték, Tisztelettel Somogyi Károly igazgató.

8. ábra. Színlap. 1895. szeptember 23-i előadás Gabányi Árpád: A kisvárosi nagyságok. Vigjáték 4 felvonásban. (Kalmár Piroska jutalomjátékaként és premierként reklámozva) Rippl-Rónai Múzeum Dokumentum gyűjtemény Isz.: 2021. 12. 1

A Napló július 17-i számában megjelenik Ady béke-ajánlata, aki nem akarja, hogy a sajtópolémia miatt a színészeknek kellemetlenségei legyenek. Szellemesen így fogalmaz: „A háborgó kaposvári hetedik nagy hatalomhoz fordul hát a krónika írója, és kijelenti a következőket:

1. A nagyváradai színészek imádják Kaposvárt, s ottlétte alatt egyebet sem hallott tőlük Kaposvár dicsőítésénél.
2. A krónika írója is megszerette már Kaposvárt, különösen amióta a kaposvári lapokból megtudta, hogy Kaposvár a népszámlálás adatai szerint szaporodás dolgában a magyar városok között a második helyen áll s kívánja, hogy jövőre az első helyre kerüljön.
3. Mindazt, amit kaposvári élményeiről írt, semmisenk jelent ki.

Kéri ezek után, hogy álljon helyre a béke, s fejlődjék s a népszámlálási statisztikában még előkelőbb helyet vívjon ki Somogy metropolisza, hiszen Rákosi Jenő mester komolyan gondolja a harmincmillió magyart...²²

A városban aztán örömmel nyugtázták, hogy ilyen sikeresen rendezték művészet és közönség vitáját. A helyi sajtó pedig napirenden tartja a színházi eseményeket.

22 Az afférral fővárosi lapok is foglalkoztak. Benedek Elek kitűnő lapja a Magyarság is derűsen csatlakozva taglalta, milyen jó ellenérv a népesedés, ha a művész arról panaszkodik, hogy nem értik művészetét.

A párizsi bulvárszínházak mintájára a színpad ura itt is a sztár lett. Minden igazgatónak fontos volt az a kasszasiker, amit önmagában a sztár egyéni vonzereje biztosított. A nagyvárosi színházakból nyert magatartásminta Kaposváron is utánzásra talált. A „Kaposvár” című helyi lapban július 27-én Pálmay Ilka vendégszepléséről írva is voltaképp a nyárspolgári kíváncsiságot igyekeznek kielégíteni, s ezért inkább intimitásokról, semmint a művészi teljesítményről olvashatunk: „...Pálmay nappali szabadidejét Honig János toponári pusztáján tölti. Este a Koronában vacsorál szűkkörű társaságban, július 26. szombaton a kereskedő ifjúság a színházban virággal árasztotta el. Előadás után pedig kocsjából kifogták a lovakat...” stb. És hasonlóképp, komolyan és részletesen, oldalakon át, nap, mint nap, megúnhatatlanul sorjázó, érdeklődést fenntartani kívánó bulvár hírek özöne ... Közben a nagyváradai társulat prózai részlege átment Balatonfüredre, ahol eleinte az esővel, majd a fürdővendégek szűkkeblűségével viaskodnak. Kaposváron pedig Csillag Teréz, Szoyer Ilonka, Márkus Emília vendégjátékának tapsol a közönség.

A szezon végén 1902. szeptember 6-án Philippe Derblai, azaz Georges Ohnet nagy népszerűségnek örvendő darabjának, A vasgyárosnak²³ a főszerepében, 40 éves színészi pályája jutalomjátékán fényesen ünnepelik Somogyi Károly színingazgatót. A polgármester köszöntője és a direktort méltató sajtó egyszerre értékelte a Somogyi Károlyban testet öltő művészt és a sikeres vállalkozót. Kaposvár városa jól járt a somogyi születésű direktorral.²⁴ Neki volt köszönhető, hogy itt aréna épült akkor, amikor a város pénztárcája még nagyon lapos volt, és ennek ellenére színvonalas előadásokat mutatott be a helyi közönségnek. Nagyon lényeges ez egy olyan korban, amikor a közönségteremtés van napirenden.²⁵

23 Georges Ohnet 1883-ban bemutatott híres-hírhedt A vasgyáros című darabjának népszerűsége máig ható. A mű azért lehetett sikeres, mert a szerző ismeri a mesterséget, s „olyat ad a nézőknek, amit jól megcsinált darabnak szoktunk nevezni” – írja a szakirodalom.

24 1845. október 11-én Pusztakovácsiban született. 1863-ban a Karádon fellépő Hetényi-féle társulatnál kezdte pályáját és küzdötte fel magát a Nemzeti Színházba, és 15 éves igazgatói pályája során évről évre minden társulatával eljött Kaposvárra. Bővebben ld. Magyar Színművészeti Lexikon. 1931. IV. kötet. 127.

25 Rendelkezésünkre áll a nagy karriert befutó darab nagyváradai előadásáról szóló kritika Ady Endre tollából a Szabadság 1900. december 11-i számában. „Előre lehetett látni, hogy ma megtelik a színház. A vasgyárosnak mindenütt van még olyan lelkes közönsége, mely telt házat és telt kasszát csinál.

Sok vidéki direktor már jó előre készpénz gyanánt jegyzi be ezt a bevételt. A mai előadásnak még más érdekessége is volt. Somogyi igazgató ma lépett fel először Nagyváradon, és hogy viszontláttuk P. Adorján Bertát.

Volt is olyan telt ház, hogy a nagyvásárra bejött vidékiek közül igen sokan nem jutottak semmi pénzért helyhez. Somogyi igazgató nem jó színész. Reméljük ez kevésbé fáj neki, mintha mint direktorra mondjuk ezt.

Derblay szerepe pedig éppen nem neki való. Maszkja jó, mozdulatai látszik a régi színész biztossága. Beszéli azonban nem tud. Ez öreg hiba. P. Adorján Berta szép és jó Claire volt. Drámai jelenetei fényesen sikerültek.

Balla Bligny hercege elég elegáns. Somogyinél ma sem volt jobb, mint máskor. Szilágyi, Szohner Olga, Erdélyi, P. Tóvári Anna nagyon beváltak. Taps, kihívás sok volt.

A közönségre ma is nagyon hatott a szép, ócska mese, melyet talán nem is ma látott legrosszabb előadásban.

Szerződése lejártával Somogyi elhagyta Kaposvárt és egy Váradhoz közelebb eső várost igyekezett keresni 50 fős társulatának.²⁶ A Somogyi truppját 1904-ben követő Nádasy József igazgatósága alatt Blaha Lujza többszöri vendégszereplésére kerül sor, felemelt helyárrakkal.

Átrendeződő nézőtér Karzat és páholy

A XIX. század utolsó harmadában nagy átrendeződés figyelhető meg a színházi nézőtéren. Az arénákat, népszínházakat váltó, azokhoz képest elegáns, arisztokratikus színházpaloták nézőtere tükröke az igények átalakulásának, a társadalom változásának. Más a változás mértéke és tempója a fővárosban, más vidéken.

A kaposvári Színházi Újság az aréna közönségét még 1908-ban is a karzaton lévők nagyszerűségével jellemzi, ahonnan „lelkes kiáltások ... tombolás, dobogás, zúgás” hallatszik. Ott fent, „a nagy luszter környékén” van „az igazi publikum, amelyik nem fontolgató, a nagyképűségnek még az árnyékától is ment”. A kis mosólánytól és a „tandíjmentes diáktól kezdve a szobaleányig és boltosinasig képviselve van benne az alsó tízezer valamennyi rétege. A karzat krémje az első sorokat elfoglaló szatócsfamiliákból kerül ki, a hangadók pedig a portás és a „garde des robes-osok rokonságából. Ők azok, akik a bennfentesek biztonságával, fontoskodva tárgyalják a kulisszák titkait, a művészek magánéletének legintimebb részleteit.”²⁷

Alakulnak a nézőtér viselkedésszabályai. A hétéves Kozma Andor 1869-ben a Krisztinavárosi Népszínikörben a Szép Heléna előadásán még derűs közbotrányt okoz, mikor Helena és Páris „legbizalmasabb pamlagjelenetében” fel akar állni a székére, hogy jobban lássa, mi is történik voltaképp a színpadon.²⁸

1908-ban Kaposváron rendezetben szabályozták az alsó korhatárt a színházba vihető gyerekek esetében, mivel megtörtént, hogy a bevitt kéthónapos csecsemő sírása tönkretette a játszott darab sikerét. Előfordult az is, hogy a nézők némelyike előadás alatt pipára gyújtott. A színlapon kérik, ne énekeljenek együtt a népszerű primadonnával, illetve azt is, hogy „kutyákat s más állatokat a theátrumba hozni vonakodjanak”, valamint annak érdekében, hogy mindenki jól láthassa a színpadot, nem egyszer írják, hogy a földszinten a hölgyek vegyék le a kalapjukat.

A nemzeti sorskérdések rendeződése nyomán, a kiegyezéssel születő, új, sokszínű világban differenciálódik a helyi társadalom szellemi színvonala, intellektusa, művészi igénye is, s ezzel a színház szervezőinek is számolniuk kellett. Az új kor újabb elvárásokat hozott, s újabbakat erősített fel. Egyre lényegesebb volt az esztétikum, de jelentkeztek a darabokkal kapcsolatban elvárások az erkölcs nevében is.

Ami az etikai elvárásokat illeti, a bulvárszínpadok sikamlós újdonságai már felkeltették az erkölcsi normákat

hangoztatók figyelmét. A „józlés”, az erkölcsök, az ifjúság védelme nevében sokan tiltakoztak a nyugati élet hitványságait és „alacsony hívságait” tükröző silányságok ellen. Az igazgatónak kerülnie kellett volna ilyen darabok műsorra tűzését (pl. a Teknősbéka, a Balek), ám a darab kétértelmű és a tisztas erkölcsre veszélyes pikantériáját elítélő kritika után a közönség nemhogy nem bojkottálta, hanem zsúfolt házzal honorálta a programokat. Ha a direktor igényes volt, akkor ezeknek a frivol daraboknak az anyagi hasznából műsorra tűzhetett olyasmit is, amivel erkölcsi sikert arathatott a kisváros szellemi elitje, valamint sznob köreiből, de elismerést vívhatott ki a szűkebb szakmai berkekben is.

A színházi közönség fokozatos átrétegződésének következtében, 1876-ban, Budapesten, a Nemzetiben megszűntek az állóhelyek. A példa a fővárosi színházak többségében követésre talált. Elegancia, előkelősködés, sznobéria, a kényelem igénye – a közönség részéről, nagyobb bevétel lehetősége a teátrumnak. 1908-ra nyolc budapesti állandó színházból már csak háromban vannak állóhelyek. Vidéken némiképp más a helyzet. 137 játszóhelyből négyben (Kassa, Szabadka, Nagyvárad és Magyaránizsa – e két utóbbi helyen az épület kis befogadóképességű és elsődlegesen nem színházi célokat szolgált) szűntetik meg az állóhelyeket. Az újonnan épített színházakban Nagyváradon az összes férőhely 51 %-a, Szombathelyen 42 %-a, Pécsen 34 %-a, Szegeden 26 %-a állóhely. (2. táblázat) Kaposváron Andorfi igazgató 1906-ban olyan színikörre gondolt, ahol az állóhelyeken hering módjára szoroskodókat immár húsz krajcáros nádszékekre ültetheti. Ugyanekkor a „páholy-mánia” kaposvári hódításáról számol be egy visszaemlékezés. Divat lett olcsón csillogni az úri szokásokat követő, előkelősködő polgárság körében.²⁹

Az 1907-től Kaposváron (Pozsonyban és Fiumében) működő Balla Kálmán direktor más egyéniség, másfajta üzletember volt, mint a társulatával Kaposváron gyakorta tartózkodó Somogyi Károly. A közönség becsalogatásának különféle divatos módját alkalmazta. Saját lapot adott ki, többfordulós szépség- és kedvencversenyeket rendezett, amelyben a közönség a társulat tagjait minősíthette. Üzleti ügyei zavarosabbak voltak, mint azt a helyiek Somogyinál megszokhatták. Dicsérték, mivel a nagyvárosok sikerdarabjait szinte azonnal színre vitte Kaposváron. A siker érdekében a repertoár összeállításánál igyekeznek idősebb, érdekes, figyelemfelkeltő darabokat műsorra tűzni, a közönség elvárásának megfelelni. Márpedig a darabválasztásban és az előadásmódban is az új divatot várta a közönség itt, Kaposváron is. A színházvezetők alapelve ekkor az volt, hogy operett kell, mert arra tódul a közönség. Ekkor az ún. „nagy generáció” szerzői (Offenbach, Strauss, Suppé, Planquette, Hervé, Lecocq, Lehár) voltak színpadon.

A színészek megjelenése mindenkor pezsdülést hozott a kisvárosba. A korabeli közönség színházrajongását felidézünk Gyergyai Albert visszaemlékezését hívjuk segítségül. „Ha némelykor egy-egy divatos

26 A kerületi beosztásnál néha a földrajzi közelség is számított, noha ez nem volt elsődleges szempont.

27 Színházi Újság. 1908. június 9.

28 Kozma A. 2001. 123.

29 Gruber J. 1913. 32.

2. táblázat. A páholyülések és állóhelyek számának összevetése a XX. szd. első évtizedében

Település	Összes férőhely	Páholyülések száma	Az összes férőhely arányában	Egy páholy hány fős	Állóhelyek száma	Az összes férőhely arányában
Pécs	1172	220	18 %	5	400	34 %
Szombathely	1189	96	8 %	4	500	42 %
Nagyvárad	1370	173	12 %	4	700	51 %
Szeged	1496	336	22 %	6	390	26 %
Budapest Vígyszínház	1210	196	16 %	4	264	21 %
Budapest Nemzeti Színház	1017	184	18 %	4	0	0

fővárosi operetre készültek (mert ha nem jött elég bér-lő, ezzel próbálták őket becsalogatni), az egész város lázba jött, munkát kapott a sok szabó meg varrónő, még a külvárosiak is...³⁰ „Ez a színházimádat vidéken még erősebb volt, mint odafenn, a fővárosban, ez volt akkor az egyetlen s a legmagasabb szórakozás, nem volt mozi, nem volt rádió, nem volt televízió, a színeszkek nappal is a lakosság körében éltek.”³¹

Balla igazgatósága idejére már eluralkodott egy bizonyos „munkamegosztás” az ország színpadai között. A helyi közönség szűk elitjének is megvolt már a lehetősége, hogy kulturális ingyencségekért felkeressen időnként egy nagyvárost, s válasszon a színházak között. A közönség ízlésbeli rétegződése Kaposváron is mutatkozott, de itt minden réteg igényét egyetlen társulatnak kellett szolgálnia. A társulatoknak meg kellett birkózniuk a hivatalos „kultúrmissziós” feladattal is, vállalkozni a nemes szórakoztatásra, s ugyanakkor a koronként változó divatigényt kiszolgálva bemutatniuk a legújabb frivol, pikáns vagy vaskos humorú, orfeumba, kabaréba illő darabot. Ha e feladatának nem tudott megfelelni egy igazgató, akkor nem volt jó vidéki igazgató és akkor más társulatot hívott a város, nem számíthatott szubvencióra, nem pártolta a közönség. (A vidéki színészet máig ható igazsága.)

A XIX. század végén, XX. század elején a legfeljebb három hónapos vagy annál rövidebb kaposvári színi idényeknek megfelelő volt az akkor szokásos aréna, amely – tegyük hozzá – a még kevéssé polgárosult, szegényebb publikum közönséggé válását is elősegíthette.

A fából készült Nyári Színkör létrehozásával az 1880-as évek végén provizórikus megoldás született. A helyszín kiválasztása (a donnévárosi Sétakert, ill. Sétatér) sem volt szerencsés. „A mélyen fekvő Sétatérren már szeptemberben... nagyon lehűl a levegő, erős ködök szállnak fel a berekből és vacog a közönség.”³² – írta az egyik helyi lap. A vasúti átjárás körülményesége miatt pedig a lakosság többsége nehezen, csak kerülőkkel juthatott ide.

A város vezetői, színházpártoló polgárai újból fontolóra vették a kőszínház építését. Bár az ügy az 1911-es megnyitót megelőző négy évtizedben szinte folya-

matosan napirenden volt, az építési koncepció még 1910 elején, egy évvel a megvalósulás előtt sem volt világosabb, mint évtizedekkel azelőtt.

De 1911-ben mégis kőszínházat épített egy viszonylag jelentéktelen kisváros.³³ A gyors, amerikaius tempó a korban nem rendkívüli. Ami, s ahogy megvalósult, az annál inkább.

III. A kőszínház

Magának a kőszínháznak a megépítése (9. és 10. ábra) is finoman szólva kalandos, mintha csak egy mai történet lenne. Csak egy sokat emlegetett tényt emeljünk ki a nem mindennapi történetből: a szakértelemnek meg kellett küzdenie a lokálpatrióta becsvágygal is.

Bár a sétaterti aréna tragikus állapota sürgette a döntést, szinte az utolsó pillanatig nem határozta meg, hogy színekör, vagy igazi téli kőszínház létesüljön. A disputa véget nem érően zajlott, az ügy nem haladt előre. A sajtó mindvégig moderálta a történeteket, magát a polgármestert sem kímélte. Németh István látókörének „buzsáki léptékét” (Buzsákon született ugyanis) emlegették. Az mindenképp érdeme a korabeli helyi sajtónak, hogy tevékenysége nyomán lehetetlenné vált, hogy a nyilvánosság teljes kizárásával intézze a városvezetés a színházzal kapcsolatos ügyeket.

Ami a pénzügyi, kivitelezési gondokat illeti, akadt ezekből is jócskán. A valós és részletes költségvetés rekonstruálása szinte reménytelen. Az eredetileg négy hónaposra tervezett munkával másfél év alatt készültek el, óriási (becslések szerint 100 %-kal) 200 ezer koronával túllépve a közgyűlés által meghatározott építési összeget, amit a képviselőtestületnek be sem jelentettek. Vajon miből voltak fedezhetőek az építési és fenntartási költségek? Pótadóból. (Ez 1906-ban 10 %-os volt, de a sajtó jól látta, hogy a helyi adó állandóan „a legnagyobb fokú anyai örömöknek néz elébe”, mert a dologból 1911-re már 102 %-os pót-pótadó lett.)

Az igazság az, hogy mai szemmel az építési költség növekedése, a határidők módosítása nem is tűnik olyan furcsának. Hovatovább már-már a sajtó kirohanásait érezzük túlzásnak... Az azonban bizonyos, amikor ki-

30 Gyergyai A. 1978. 213.

31 Uo. 212.

32 A Színkör. Kaposvár. 1899. szeptember 14. 1-2.

33 Itt szeretném megjegyezni, hogy Somogy megyének nem a kaposvári volt az első kőszínháza. Az Barcon létesült. A barcsi Garni Szállodában 1893-ban épült színpad fellépési lehetőségét 1909-től állandó kőszínház váltotta fel.

9-10. ábra. 1910 őszén kezdetét vette a vasbeton szerkezetű kaposvári színház építése. Langsfeld Mór felvétele, 1910 Rippl-Rónai Múzeum Történeti fényképgyűjtemény. Isz.: 1877 és 1879

derült Szabados Imre színügyi bizottsági tag magtárépítésének ügye, a városvezetés presztizse a mélypontra zuhant. (Míg a színház körül csak néhány munkás lézengett, addig a Szabados-féle Korona utcai magtárépítkezésen – az engedélyek beszerzése és a helyszíni hatósági szemle előtt – lázas munkába kezdtek a színházépületet kivitelező Melocco emberei, hogy mielőbb elkészüljön a Szabados „színügyér”-féle magtár.³⁴)

Tény, hogy megépítésekor a kaposvári színház az ország egyik legmodernebb és legnagyobb teátrumának számított.

„1911. szeptember 2-án este 8 órakor először gyűltek ki a kaposvári színház (11. ábra) új csillárai. Ragyogó fény és pompa... Magyar és Stahl műépítők büszkék lehetnek alkotásukra. Külsőre díszes, imponáló, belsőre beosztása is mintaszerű... A foájé fölött, az első emeleten van a társalgó. A földszinten a széksorokat több helyen rosszul helyezték el. A színpad bizony nem nagy és emellett fogyatékos is, mert megfelelő modern súlylesztőkről éppenséggel nem gondoskodtak. A színháznak 16 közös és magánöltözője van. A földszinten 16 biztonsági kijárata. 1300 nézőt foglal magába.”³⁵

A méretek tekintetében folytatott versenyben a kaposvári színház abszolút győzelme nehezen megállapítható. Ráadásul kérdéses, hogy esetünkben az

elsőség győzelemnek, vagy a kisváros nagyzólvó kivagyiságának, koncepciótlan túlzásának minősül-e. Mindenesetre ez utóbbira vall az egyik tanácsnoknak az alábbi adomává lett mondata: „mindegy, hogy milyen lesz a színház, csak nagyobb legyen, mint a pécsi!”

Az üzletszerűség és az értékteremtés párharcát mintha a megnyitó is jelezni kívánná nekünk a választott darabokkal. A nyitó előadáson, 1911. szeptember 2-án Strauss Cigánybáróját játszották, melyet másnap Erkel Bánk bánjának díszelőadása követett.³⁶ A Bánk bán másnapi színrevitelét valójában az motiválta, hogy akkor avatták a város Kossuth-szobrát.

A megnyitó után azonban felerősödtek a viták a színház körül. A túlköltekezés, a költségvetés törvényellenes megváltoztatásának híre a városban, a megyében, a képviselőtestületben óriási felháborodást keltett.³⁷ Tekintettel a polgármester betegségére, majd hamarosan (1911. szept. 24-én) bekövetkező halálára, és

34 Mikor jön Balla Kaposvárra? Somogyvármegye. 1911. április 9. 5.

35 A kaposvári új színház. Somogyvármegye Almanachja. 1912. 201-205.

36 A darabválasztás telitalálatnak látszik, mivel két olyan viszonyítási pontra mutat, amely mind a mai napig kijelöli azt az útvonalat, amelyen a színháznak haladnia kell, azaz üzletileg sikerdarabokkal, szórakoztatással és művészettel is szolgálni a közönséget. A két darab egymásutánisága ugyanakkor a polgárosodás reformkori eszméje és ennek 1867 utáni megvalósulása összevetésére is alkalmat adhatott. Kinek-kinek a saját intellektusa, élményanyaga szerint...

37 Az építésre 1910-ben 120 ezer koronát szavazott meg a képviselőtestület, melyet később államssegéllyel manipulálva 230 ezerre emeltek. Az építő bizottság 1912-es „végjelentése” szerint a színház 450 ezer koronába került.

11. ábra. A kaposvári színház. Megépítésekor az ország legmodernebb és legnagyobb vidéki teátrumának számított. Langsfeld Mór felvétele, 1911 Rippl-Rónai Múzeum Történeti fényképgyűjtemény. Isz.: 9372

az öngyilkosságot elkövető építészre, Magyar Edére, a hangosabb botrányt még sikerült elkerülni. Sorjáltak az elkészült épületről a vélemények pro és kontra. A túlmeretezettség nyilvánvaló volt. Sokan joggal emlegették, hogy lettek volna előrébbvaló, fontosabb feladatok, beruházások (újabb vízvezeték, csatorna, aszfaltozás), – „mert a tiszta járda legalább úgy fejleszti, finomítja a művészi ízlést ... mint Prüntyike Dollárkirálynője.”

A védelem számtalan érve közül, befejező gondolat gyanánt, az alábbi választom: „A mai Kaposvárnak nagy ez a színház ... De nem is a mának építettük! Szép színház lesz ez még ötven év múlva is.”³⁸ (A száz-tizenegy éves épület – az újabb igényeknek megfelelően – legutóbb 2017 és 2019 között megújult³⁹.) Kaposvár 1911-re megépült kőszínháza vonzó állomáshelye lett a jobb társulatoknak, melyek a magyar és a külföldi színpadok legnagyobb szenzációit szinte azonnal bemutatták városunkban is, akár Molnár Ferenc, akár Gorkij, akár valamelyik párizsi bulvárszínpadi szerző sikerdarbjáról legyen szó. Az épület méltó hajléka lett a színművészetnek.

38 Ünnepe előtt. Somogyi Hírlap. 1911. augusztus 27. 1-2.

39 2017 januárjától csaknem 3 éven keresztül teljes felújításon, átépítésen és bővítésen esett át az épület. Ennek során új, modern színpadtechnikai berendezéseket is beépítettek, hátul új épületrészt kapott a színház. Az addigi sárga külső színt pedig felváltotta a téglavörös. A felújított épület ünnepélyes átadására 2019. november 11-én került sor. Az eseményen részt vett Orbán Viktor miniszterelnök is. Az új, nyitó díszévadot Csiky Gergely: Buborékok című darabjával nyitották meg 2019. november 15.-én. Az előadást Vidnyánszky Attila rendezte.

A repertoárt vizsgálva úgy tűnik, hogy a XX. szd. elejére Párizstól Szentpétervárig, New Yorktól Rómáig, kialakult egy olyan kultúrkör, amelynek színházi világa – minden változatossága mellett – sok egységes vonással bírt, s ennek a világnak színházával részévé vált a korban 24 ezer lakosú kisváros, Kaposvár is.

Irodalom

- GRUBER, J. 1913: Morzsák a 40 éves asztalról. Kaposvár.
 Gyergyai, A. 1978: A falutól a városig. Budapest.
 Kaposvár. 1899. szeptember 14.; 1900. június 25.
 KOZMA, A. 2001: Életem. Sajtó alá rendezte: Varga Éva. Kaposvár
 MAGYAR SZÍNMŰVÉSZETI LEXIKON 1930. Szerk.: Schöpflin Aladár. Budapest.
 SIMONFFY, E. 1975: Kaposvár a várossá alakulás útján. A 19. század 30-70-es évei. 1973. In.: Várostörténeti tanulmányok. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár
 Somogy 1885. április 28.; 1886. július 20.; 1886. augusztus 31.; 1900. május 6.
 Somogyi Hírlap. 1906. május 20.; 1911. augusztus 27.
 Somogyvármegye. 1911. április 9.
 Somogyvármegye Almanachja. 1912.
 SZÍNÉSZETI LEXIKON 1930. Szerk.: Németh Antal. Budapest.
 Színházi Újság. 1908. június 4. és 9.
 VARGA, É. 2002: A „modernizáció” Kaposváron a városkép változásának tükrében. In: Struktúra és városkép. A polgári társadalom a Dunántúlon a dualizmus korában. Laczkó Dezső Múzeum. Veszprém